

Maciej Szczurowski

Symbolika obrzędowości publicznej na szczeblu samorządu jako element kultury politycznej

Kultura polityczna, jako część świadomego myślenia i działania ludzi, jest pojęciem wchodzącym w zakres szczególnych zainteresowań socjologii polityki¹. Już w okresie międzywojennym, w pracy zbiorowej wydanej przez Polską Akademię Umiejętności w Krakowie, znakomity historyk prawa Józef Siemieński definiował kulturę polityczną jako: „dorobek narodu w dziedzinie instytucji prawnoustrojowych”². Z kolei Kazimierz Biskupski, specjalista w zakresie prawa konstytucyjnego, w okresie pracy na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, na początku lat sześćdziesiątych minionego wieku, napisał we wstępie do jednej ze swoich prac, że: „Kultura polityczna to poglądy, idee i teorie, normy postępowania oraz faktyczne działania jednostek i grup w ramach współżycia państwowego”³.

Mimo że zakres pojęciowy terminu „kultura polityczna” nie jest jeszcze precyzyjnie określony, to można zdefiniować ją jako ogół postaw, wartości i wzorów zachowań we wzajemnych relacjach między władzą i obywatelami⁴. Autor tej definicji do kultury politycznej zalicza: wiedzę o polityce, znajomość i zainteresowanie faktami politycznymi, ocenę zjawisk politycznych, sądy wartościujące na temat sprawowania władzy, zwraca uwagę na emocjonalną stronę postaw politycznych oraz respektowanie uznanych w danym społeczeństwie wzorów zachowań politycznych⁵. Definicję Jerzego Wiatra doskonale uzupełnia Władysław Markiewicz, który przez kulturę polityczną społeczeństwa rozumie te historycznie ukształtowane elementy w globalnie

¹ Wśród wielu prób zdefiniowania kultury, warta szczególnej uwagi jest zaproponowana ostatnio przez W.K. Roman. Patrz: eadem, *Współczesna kultura dokumentacyjna*, Toruń 2013, s. 19–26.

² J. Siemieński, *Kultura polityczna wieku XVI*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 121.

³ K. Biskupski, *Zarys prawa państwowego*, Warszawa 1962, s. 8.

⁴ J.J. Wiatr, *Socjologia polityki*, Warszawa 1999, s. 189.

⁵ Idem, *Socjologia stosunków politycznych*, Warszawa 1977, s. 335.

pojętej kulturze, które dotyczą wartości uznawanych i pożądaných przez daną zbiorowość, odnoszące się przede wszystkim, ale nie tylko, do systemu władzy państwowej. Do komponentów kultury politycznej Markiewicz zalicza między innymi: świadomość historyczną, zachowania i postawy polityczne, przywództwo polityczne, reguły gry politycznej, zasady pedagogiki politycznej⁶.

W ramach szeroko rozumianej kultury politycznej możemy wyróżnić różnego typu podkultury, jak chociażby: regionalne, narodowościowe, odmiennych doświadczeń historycznych, części składowych systemu politycznego itp. W praktyce mamy do czynienia z mieszanymi typami kultur politycznych⁷. Wśród szeregu typów, przedmiotem naszego zainteresowania będzie, odnosząca się do obszarów w ramach samorządowych podziałów administracyjnych, kultura charakterystyczna dla systemów demokratycznych, którą cechuje duży stopień aktywności obywateli przy zaangażowaniu w sprawy funkcjonowania regionalnego systemu politycznego, a którą możemy określić jako kulturę obywatelską⁸.

Wspomnieć warto, że kultura obywatelska, zachodząca w przestrzeni życia publicznego, przekłada się na aktywność polityczną, w obrębie której dostrzec można takie zjawiska, jak między innymi: wyrażanie opinii politycznych, uczestnictwo w życiu politycznym, w naszym przypadku na szczeblach samorządu, udział w wiecach, zgromadzeniach, demonstracjach, pisanie petycji, organizowanie się wokół celów politycznych i inne. Jednocześnie kultura obywatelska przejawia się w działaniach niekoniecznie politycznych *sensu stricto*, jak chociażby działalność samopomocy, charytatywna, samoorganizacja wokół politycznych celów, działalność edukacyjna i promująca pewne style życia⁹. Warto w tym miejscu podkreślić, że dobrze realizowana kultura obywatelska w znacznej mierze opiera się na społecznym zaufaniu, systemie wspólnych dla danej grupy norm i powiązań, co skutkuje wysokim stanem współpracy między obywatelami określonej wspólnoty, dużym zaufaniem, regułą odwzajemniania uczynności, znacznym zaangażowaniem obywatelskim. Jednym słowem są to czynniki, które określają dobrze funkcjonującą wspólnotę samorządową.

Podjmując próbę aktualnej oceny kultury politycznej w naszym kraju, nie sposób nie zgodzić się z nieżyjącym już Janem Nowakiem-Jeziorańskim, który w 1997 r. na łamach „Rzeczypospolitej” pisał, że w Polsce brakuje wspólnych i powszechnie przyjętych zasad i reguł życia publicznego, akceptowanych przez rzeczywistość i skuteczną opinię publiczną. Natomiast istnieje chaos pojęć, który – zdaniem Jeziorańskiego –

⁶ W. Markiewicz, *Kultura polityczna: jako przedmiot badań naukowych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1976, nr 4, s. 28.

⁷ J.J. Wiatr, *Socjologia polityki*, s. 191.

⁸ *Ibidem*, s. 191–192.

⁹ Szerzej na ten temat patrz: E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia życia publicznego*, Warszawa 2008, s. 160–162.

proceedzi do nihilizmu i zniechęca do udziału w życiu publicznym znaczną część społeczeństwa¹⁰. Przyznać trzeba, że od czasu napisania tego tekstu w polskiej rzeczywistości politycznej niewiele się zmieniło na szczeblach władzy centralnej, gdzie – jak pisze Henryk Woźniakowski – w dalszym ciągu władza traktowana jest jako swowista zdobycz, łup, gdzie pleni się kłamstwo polityczne, upolityczniona jest całość życia publicznego, brak jest odpowiedzialności i dojrzałości tzw. elit politycznych, gdzie ma miejsce negatywna selekcja do polityki, tolerowana jest nieumiejętność podejmowania decyzji, jak i tolerancja przez opinię nieuczciwości polityków, eliminacja niepolitycznych a publicznych autorytetów, czy wreszcie destrukcyjny charakter polskich sporów politycznych¹¹.

Ten sam autor ma rację, twierdząc w innym artykule, że w dalszym ciągu brakuje nam symboliki organizującej zbiorową wyobraźnię, będącej równocześnie punktem odniesienia zarówno dla polityków, jak i całego społeczeństwa, symboliki związanej z genezą i dniem dzisiejszym III Rzeczypospolitej. Woźniakowski zauważa, że podczas gdy postromantyczna symbolika czasu Solidarności uległa dysfunkcji, w jej miejsce nie pojawiła się nowa i co za tym idzie prawdopodobnie wartości związane z narodzinami wolności i III Rzeczypospolitej nie zostaną już we właściwy sposób przetransponowane w sferę społecznej wyobraźni¹². Kto winien być twórcą owych symboli i na ile zawinili tu politycy przez swój nadmierny ewolucjonizm, a na ile twórcy kultury – to według Woźniakowskiego osobne zagadnienie.

Trudno nie zgodzić się z podstawowymi тезami Woźniakowskiego, zwłaszcza że były one formułowane z górną dziesięć lat temu. Jednak sądzić należy, że w znacznej mierze pozostają one aktualne w odniesieniu do kultury politycznej w skali makro, ogólnopolskiej, w mniejszym zaś stopniu w stosunku do szeroko pojętej kultury obywatelskiej w skali regionalnej, znajdującą swoje praktyczne odzwierciedlenie na szczeblach samorządowych gdzie – śmiem twierdzić – sytuacja wygląda znacznie lepiej. Z górną dwadzieścia lat funkcjonowania demokratycznej praktyki samorządowej przyczyniło się do wykształcenia się w gminach, powiatach a nawet województwach, wielu dobrych wzorców, których na co dzień nawet nie dostrzegamy, bowiem wydają się nam one być naturalnym elementem konkretnego krajobrazu samorządowego. Poszukując swojej tożsamości, gminy, powiaty czy regiony, w mniejszym stopniu odwołują się do uznawanego odgórnie, przez władze i centralne instytucje pań-

¹⁰ J. Nowak-Jeziorański, *Stan umysłów*, „Plus-Minus”, dodatek do „Rzeczypospolitej” z 16.08.1997.

¹¹ H. Woźniakowski, *Uwagi o kulturze politycznej w III Rzeczypospolitej*, s. 2–4, w: Fundacja Kultury Chrześcijańskiej „Znak”. Dyskusje i teksty, <http://www.fundacja.znak.org.pl/?dyskusje-i-teksty,18>, odczyt z dn. 25.12.2012. Cytowany tekst znalazł się również w: *Od komunizmu do... ? Dokąd zmierza III Rzeczypospolita?*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1999.

¹² Idem, *Patrioci i obywatele, czyli Polska przemienionych kołodziejów*, „Tygodnik Powszechny” 1993, nr 39.

stwowe, jak na przykład niesławny Instytut Pamięci Narodowej, za poprawny model ideału historycznego kultury politycznej, ulubionego i propagowanego proceduralno-konstytucyjnego patriotyzmu, czy szeregu odniesień ideowych i związanych z ogólnie pojętym państwem prawa, które to wartości często pozostają pustosłowiem.

Samorządy w większym, niż wydawać by się mogło, stopniu przekładają te czasami iluzoryczne ideały na grunt praktyki dnia codziennego, czego wyrazem jest między innymi częste akceptowanie kompromisów politycznych, podejmowanie inicjatyw ponad podziałami, pilne poszukiwanie ideałów i wartości w skali miejscowej. Tym samym, wśród społeczności samorządowej uczestniczącej w polityce szczebla lokalnego i świadomej jej mechanizmów, kształtowana jest wyobraźnia, owo społeczeństwo czy społeczeństwa otrzymują szanse na zakorzenie się w kulturze, co między innymi skutkuje większą świadomością wartości dóbr powierzonych im w zarząd i tym samym zobowiązuje do bardziej odpowiedzialnego postępowania. W rozumieniu znacznej części wspólnot samorządowych bycie patriotą, to bycie jednostką rzetelną i lojalną wobec swojej wspólnoty.

Zatem w kształtowaniu współczesnej kultury politycznej na szczeblu samorządu, bardziej istotnego znaczenia, niż nam się wydaje, nabierają wartości ideowo-moralne, pozamaterialne wykształtowane, a zatem i uznawane przez miejscowe wspólnoty.

Od dawna toczony jest spór o to, do jakiego stopnia przeszłość kształtuje kulturę społeczeństw, także tych najmniejszych. Nie można zrozumieć zarówno pojedynczego człowieka i jego zachowań, jak również grup społecznych, w oderwaniu od ich historii. Rzeczywistość pokazuje, że zerwanie z przeszłością jest niemożliwe, że jesteśmy nierozzerwalnie z nią związani. Rozwój społeczny jest w dużym stopniu odzwierciedleniem naszej historii. „Moje życie jest tym, co i jak z niego zapamiętuję, żeby o nim opowiedzieć” – pisał laureat literackiej Nagrody Nobla Gabriel Gárcia Márquez¹³. Nawijając, niejako parafrazując, wypowiedź kolumbijskiego pisarza, możemy powiedzieć, że historia jest świadectwem tego, co zapamiętujemy z naszej przeszłości, a co służy rozwojowi społecznemu. Zatem przeszłość, odwoływanie się do niej w życiu codziennym, kształtuje naszą teraźniejszość i przyszłość.

Wyniesione z przeszłości obyczaje i tradycje stanowią ważny element życia społecznego, kultury politycznej. Na ich gruncie pierwotnie wyrosła obrzędowość, traktowana jako wyraz uzewnętrznienia dążeń człowieka do poznania i podporządkowania sobie tajemnych mocy tkwiących w otaczającej go rzeczywistości. Obrzędy magiczne z czasem zostały zastąpione przez obrzędy o charakterze magiczno-religijnym, wreszcie przez obrzędowość religijną. Jednocześnie społeczeństwa dostrzegły potrzebę rozwijania obrzędowości świeckiej, rozumianej jako zespół czynności o charakterze pu-

¹³ G.G. Márquez, *Życie jest opowieścią*, Warszawa 2004.

blicznym¹⁴. W toku historycznego rozwoju ukształtowały się dwa cykle obrzędowe odpowiadające uroczystościom i ceremoniom o nieco odmiennym charakterze, określane mianem obrzędowości publicznej i prywatnej. Relacje między oboma są bliskie, albowiem jest wiele przykładów na to, że obrządek prywatny z biegiem czasu upublicznił się. Nas będzie interesować wpływ obrzędowości publicznej na kulturę polityczną w kontekście kształtowania podmiotowości społecznej w obszarze działalności urzędów i instytucji publicznych, a zwłaszcza jednostek administracji samorządowej.

Obrządek publiczny jest zespołem pewnych czynności i praktyk o znaczeniu symbolicznym, towarzyszącym jakiejś uroczystości publicznej. Dla obrzędów charakterystyczna jest ich symbolika, ich dopełnienie wg określonych schematów przez odpowiednie osoby. Zazwyczaj obrzędy mają ścisły związek z momentami doniosłymi dla określonej społeczności (grupy), a cechuje je względna trwałość. Obrzęd oznacza indywidualne i zbiorowe działania podejmowane publicznie i uroczyscie¹⁵. Psychologia społeczna mówi nam, że człowiek pragnie uzewnętrznić swoje wewnętrzne przekonania i postawy, także idee, które przyjął za podstawę swojego światopoglądu. Chce tego dokonać czynem, gestem, w sposób werbalny, w specjalnym obrzędzie, który stanowi element kultu. Kult był już w starożytności, i pozostaje do dzisiaj, ważnym ośrodkiem propagandowym, spełniającym rolę nieocenionego przekazu. Obrzędy przykuwają uwagę adresatów, budzą ich zainteresowanie, są formą przekazu z elementami patosu, podniosłości, nadzwyczajności. Łatwiej je wówczas dostrzec i zapamiętać.

Zofia Staszczak zwraca uwagę na wzajemny stosunek tak bliskoznacznych dla obrzędu pojęć, jak: zwyczaj, obyczaj czy rytuał i ceremonia. Traktuje obrzęd jako: „Indywidualne i zbiorowe działanie podejmowane publicznie i uroczyscie bardziej ze względu na ich sens pośredni (dla mobilizującej lub obronnej ekspresji i integracji grupy), niż bezpośredni (dla praktycznych rezultatów), ale bardziej ze względu na ich charakter niemimetyczny niż mimetyczny”¹⁶. Dorota Simonides także mówi o niespójności i braku dokładnej analizy tego pojęcia. Według niej „obrzęd pojmuje się

¹⁴ Trudno przyjąć pogląd Ireneusza Celary, który twierdzi, że obrzędowość świecka uformowała się w Europie chrześcijańskiej w epoce Oświecenia, a zwłaszcza w czasach rewolucji francuskiej, w okresie rządów Bismarcka w państwie pruskim oraz w Rosji i krajach od niej zależnych od czasów rewolucji październikowej w 1917 r., gdzie „ogniem i mieczem” propagowano idee ateistyczno-marksistowsko-leninowskie. I. Celary, *Obrzędowość świecka jako wyzwanie dla życia duszpastersko-liturgicznego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2003, t. 36, z. 1, s. 157. Nie wdając się w szczegółowe dywagacje, przypuszczać należy, że cytowany autor utożsamia traktowaną wybiórczo obrzędowość świecką z procesem laicyzacji, co wydaje się być zbytnim uproszczeniem problematyki.

¹⁵ Szerzej patrz: M. Szczurowski, *Odwołanie do przeszłości w obrzędach i promocii urzędów oraz instytucji publicznych*, [w:] *Mity, symbole, rytuały we współczesnej polityce. Szkice z antropologii polityki*, red. B. Szklarski, Warszawa 2008, s. 228–239.

¹⁶ Z. Staszczak, *Obrzęd a obyczaj w rodzinach wiejskich Wielkopolski*, Warszawa–Poznań 1985, s. 6–7.

jako zespół ustalonych tradycją zachowań społecznych, które wynikają z kultu religijnego. Obrzędy zawierają w sobie niezbędną wiarę w sprawcze możliwości. Jeżeli takiej wiary brak, możemy mówić o «widowisku ludowym»¹⁷.

Istotę obyczaju pojmuje się czasami jako przyjęty sposób zachowania się i postępowania, obowiązującego na mocy tradycji i właściwego określonej społeczności w danym miejscu i czasie. Istotę zaś obrzędu stanowią czynności i praktyki, które uświęcone tradycją, a niekiedy i przepisami, towarzyszą jakiejś uroczystości. Obyczaje więc mają regulować zachowanie ludzi, a obrzędy dyktować sposób przebiegu uroczystości¹⁸.

Posiłkując się definicjami *Słownika folkloru polskiego* możemy zdefiniować, że „obrzędy to ceremonie związane z kultem, zespoły określonych i zachowanych przez tradycje czynności, gestów, słów stanowiących stronę zewnętrzną uroczystości i aktów społeczno-prawnych”¹⁹.

Zatem obrzęd łączy się ściśle z terminem „ceremonia” i odnosi się do zorganizowanych form praktyk zbiorowych o charakterze steatralizowanym. Podstawą każdej ceremonii jest rytuał, który może być mniej lub bardziej ceremonialnie realizowany²⁰. Wielopłaszczyznowość znaczenia i funkcjonowaniu rytuału została wykorzystana do zbudowania „ceremoniału świeckiego”.

Obrządek publiczny w Polsce swoimi tradycjami sięga zarania państwowości polskiej. Praktykując go, odwołujemy się więc do przeszłości mniej lub bardziej świadomie. Wiek w państwie plemiennym, elekcja króla, pasowanie na obywatela czy rycerza i późniejsze uroczystości, kształtowały polski obrządek publiczny. Wiek, jako instytucja, był pierwotnie najwyższym organem władzy we wszystkich państwach plemiennych. Decydował o najważniejszych sprawach w państwie, jak wypowiedanie wojny i zawieranie pokoju, sądownictwo, nadawanie praw obywatelskich osobom, które uzyskiwały pełnoletniość, wybór króla lub dowódców wojskowych oraz wyznaczanie naczelników okręgów administracyjnych. Przez pewien okres nosił znamiona prześlądu wojskowego. Choć z czasem zaprzestano go zwoływać, to jednak, tracąc charakter instytucjonalny, pozostał w tradycji wielu państw jako element związany ze szczególnymi wydarzeniami, np. obchodami świąt i rocznic itp.²¹ Zwrócić należy uwagę na fakt, że w czasach, kiedy nie było radia i telewizji, lub media te były dostępne dla niewielu, wiece, zwłaszcza polityczne, były najlepszym sposobem kontaktu

¹⁷ D. Simonides, *Doroczne zwyczaje i obrzędy. Ich antropologiczna funkcja*, [w:] *Kultura ludowa śląskiej ludności rodzimej*, red. D. Simonides, przy udziale P. Kowalskiego, Wrocław-Warszawa 1991, s. 261.

¹⁸ I. Celary, op.cit., s. 158–160.

¹⁹ *Słownik folkloru polskiego*, red. J. Krzyżanowski, Warszawa 1965, s. 275.

²⁰ J. Maisonneuve, *Rytuały dawne i współczesne*, Gdańsk 1995, s. 54–55.

²¹ T. Maciejewski, *Historia administracji*, Warszawa 2006, s. 35–36.

władzy ze społeczeństwem. Była to jedyna forma kontaktu chociażby z analfabetami i niezwykle skuteczny sposób uprawiania agitacji. Formą wieców są również wszelkiego rodzaju marsze i pochody²².

Podobnie długą tradycję mają inne obrzędy. Obrządek publiczny w Polsce przedrozbiorowej był raczej niepisany kanonem zwyczajów, których przestrzeganie stało się później tradycją. Z kolei w II Rzeczypospolitej sięgnięto do tejże tradycji i stamtąd zaczerpnięto zwyczaj organizowania uroczystości. W okresie międzywojennym, realizując politykę integracji regionów i społeczeństwa, obrządkowi publicznemu poświęcono wiele uwagi. Zaczęto organizować obchody świąt i uroczystości zakazanych w okresie zaborów, że wymienię rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja, czy ledwie dwa razy obchodzone w okresie międzywojennym Święto Niepodległości. Obrządkiem zaczęto posługiwać się w celu wpływania na świadomość społeczną. Kształtował on patriotyczną sylwetkę obywatela, w swoich treściach zdecydowanie odnosił się do tradycji walk o niepodległość Polski. Obrządek został poddany pewnej standaryzacji, chociażby w postaci oflagowania budynków administracji rządowej, samorządowej i innych siedzib instytucji publicznych. Podobnie dekorowano miejsca sprawowania obrządku publicznego, place wieców, defilad itp. W okresie Polski Ludowej obrządek publiczny zyskał szczególne znaczenie przede wszystkim propagandowe. Obecnie, we wspólnej Europie, w oparciu o obrządek publiczny należy przede wszystkim budować świadomość tożsamości narodowej, przynależności do tzw. małych ojczyzn. Owe małe ojczyzny stanowiące jeszcze kilka lat temu niemal dyżurny wątek wielu wypowiedzi, dziś powoli stają się tematem zapomnianym, a szkoda.

Pytanie o formy obrzędowości jest jednocześnie pytaniem o określoną symbolikę. Symbol jest odpowiednikiem pojęcia postrzeganym zmysłowo. Jest także pojęciem, ale innym, bardziej wyrazistym, jednoznacznym w odbiorze, mimo że jest w pewnym sensie znakiem umownym. Ta umowność sprawia, że symbole w różnych kulturach mogą mieć różne znaczenia, co tym samym odróżnia symbol od jednoznacznej w swym znaczeniu, związanej z obiegowymi konwencjami i stereotypami myślowymi oraz powszechną wiedzą o zjawiskach alegorii.

Symbole narodowe, społeczności samorządowych, najprzeróżniejszych korporacji to symbole, które wizualnie i werbalnie prezentują wartości i ciągłość historii narodów, państw, regionów, instytucji. Z tymi symbolami utożsamiają się członkowie społeczności, chociażby przy okazji świąt i uroczystości. Symbolika świecka często poszukuje inspiracji i odwołuje się do symboliki religijnej, ale jednocześnie znajduje inspirację wewnątrz swojego środowiska, wewnątrz swojej grupy społecznej. Owa symbolika jest wyrazem kultury określonej grupy, w tym również kultury politycznej.

²² A. Chwalba, *Obyczaje w Polsce od średniowiecza do czasów współczesnych*, Warszawa 2005, s. 323–324.

Wynika z zapotrzebowania na funkcjonowanie określonej symboliki w ramach realizowania obrzędowości. Forma symboli wywodzi się od rytuałów plemiennych obecnych w kulturze ludzkiej od tysiącleci. Posługiwanie się tymi samymi symbolami w postaci wyobrażeń, przekazów werbalnych i piśmiennych, śpiewów, gestów stawało się wyznacznikiem wspólnej przynależności grupowej, tak religijnej, jak i administracyjno-terytorialnej. Geneza symboli i symboliki obrzędowości w Polsce tkwi głęboko z jednej strony w historii państwa i jego regionów, jednostek administracyjnych, z drugiej zaś w religiach tych ziem, a zwłaszcza w wierze chrześcijańskiej. Laicyzacja części społeczeństwa, otwarcie na nurty liberalne, skutkuje obniżeniem rangi symboli religijnych, które przestały pełnić rolę wspólnego wyznacznika danej społeczności i, z różnym skutkiem, zostały zastąpione symbolami narodowymi, czy terytorialnymi.

Ostatnia konkluzja każe nam jednocześnie z większą uwagą i zarazem troską przyjrzeć się współczesnej obrzędowości świeckiej. Otóż powinna opierać się ona na określonej symbolice, zarówno tej narodowej, jak i terytorialnej (czytaj samorządowej) i być przede wszystkim odzwierciedleniem spójności i zaufania w społeczeństwie, pewności siebie i w konsekwencji wyrazem zdolności do tworzenia wspólnej wyobraźni, które to czynniki uniemożliwiają symbolom odegranie należytej roli we współczesnym społeczeństwie. O tym, że nie zawsze tak jest, przekonują nas liczne opracowania na ten temat²³.

Symbole istnieją w każdym społeczeństwie i odgrywają w nim bardzo istotną rolę. Postawię tu tezę, że społeczeństwa, które nie potrafią wytworzyć i utrzymać własnej symboliki nie są w stanie przetrwać. Społeczeństwo powstaje, funkcjonuje i rozwija się poprzez tworzenie i przekazywanie swoich znaczących symboli. Jest to pewien rodzaj języka, który łączy ludzi ze sobą poprzez komunikowanie koncepcji o wzajemnie zrozumiałym podstawowym znaczeniu. Społeczeństwo ewoluuje poprzez komunikowanie symboli swojej społeczności i świata zewnętrznemu. Koncepcje te stanowią wizualną, werbalną i obrazową prezentację określonej grupy społecznej, jej wartości, celów i historii. Społeczeństwo, które nie ma własnych wyrazistych symboli, nie może zrozumieć siebie i nie może się rozwijać²⁴.

Zważywszy na ważną funkcję, jaką pełnią symbole w procesie społecznym, wiele narodów korzysta z zestawu symboli pomagających im w realizacji celów historycznych, pokonywaniu kryzysów politycznych, przeprowadzaniu transformacji społecznej i wdrażaniu modernizacji społeczeństwa, gospodarki i kultury. Symbole zawsze odgrywały kluczową rolę w jednoczeniu podzielonych narodów. Były również wykorzystywane do zmiany mentalności i mobilizacji społeczeństw wokół nowego porządku lub planu społecznego.

²³ Patrz m.in.: W. Radwański, *Czas odświeżyć narodowe symbole*, [w:] *W poszukiwaniu portretu Polaków*, red. nauk. J. Szomburg, Gdańsk 2009, s. 154–166.

²⁴ *Ibidem*.

Większość ludzi, myśląc o obrzędowości publicznej, ogranicza rozumienie symboli do pewnego kanonu symboli narodowych, takich jak: godło, hymn, flaga, konstytucja, czy rocznicowe uroczystości. Natomiast istnieje w kręgu kultury politycznej, społecznej cały świat symboli regionalnych, nieformalnych, bądź to tworzonych na wzór symboli o charakterze narodowym, ale na potrzeby społeczności lokalnych, bądź też symboli „nieukonstytuowanych”, a istniejących w naszym otoczeniu, w naturze, w obyczajach społecznych, w kulturze popularnej i politycznej, a nawet w mediach i rzeczywistości wirtualnej. Jak twierdzi cytowany Witold Radwański, tylko nieliczne z tych symboli na tyle głęboko wrastają w świadomość zbiorową, żeby stać się symbolami narodowymi²⁵.

W. Radwański, cytując niemieckiego socjologa Karla Wolfganga Deutsch'a, przedstawia następujący podział symboli:

1. „Symbole abstrakcyjne: np. słowa, melodie, idee, hasła, dzieła literatury;
2. Symbole obrazowe: np. kwiaty, zwierzęta, flagi, obrazy, relikty/ikony, wzory i dekoracje;
3. Symbole osobowe: np. bohaterowie, monarchie, święci, poeci;
4. Symboliczne miejsca: np. krajobrazy, budynki, pomniki, świątynie, pola bitew;
5. Symbole organizacji: np. partie polityczne, instytucje, uczelnie, służby mundurowe, organizacje wyznaniowe;
6. Symbole obyczajowe: np. sposób spędzania czasu, sposób życia, sport, moda, maniery, symbole pop-kultury”²⁶.

Idąc w ślad za rozważaniami Witolda Radwańskiego, który uważa, że symbole pełnią określone funkcje w społeczeństwie, możemy powiedzieć o funkcjonalności obrzędowości jako zespołu symboli oddziałujących na społeczeństwo samorządowe. I tak funkcja integracyjna obrządku publicznego łączy ludzi ze sobą, wytwarzając między nimi wspólną tożsamość w poczuciu przynależności. Wspólnoty samorządowe, na przykład gminne, mogą się integrować pod wpływem wspólnych symboli wykorzystywanych w obrzędowości w postaci chociażby flagi powiatu czy województwa. Analogicznie też symbole mogą być wykorzystywane do wyróżnienia jednej społeczności gminnej czy powiatowej spośród innych.

Symbole, zaakceptowane przez wspólnotę samorządową, służą wzmocnieniu wśród ludzi wzajemnego zrozumienia, partycypacji i poczucia współodpowiedzialności. W tym sensie, symbole mogą wręcz wpłynąć na postawy i normy zachowania, na przykład na podejmowanie i realizację inicjatyw społecznych. W wielu przypadkach akceptowana powszechnie symbolika sprzyja pokonywaniu społecznych podziałów, zbliża ludzi do siebie. Jednocząc ludzi wokół wspólnego poczucia przynależności,

²⁵ Ibidem, s. 155.

²⁶ Ibidem.

tożsamości czy dumy, symbole odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu wspólnych dążeń, celów lub ram działania bądź w wyrażaniu kolektywnej jedności wokół jakiejś kwestii czy programu.

Symbolika sprzyja funkcji rozumienia obrządku. Język symboli sprzyja percepcji grup i społeczności samorządowych, pomaga im zrozumieć, kim są, zrozumieć własną kulturę, wartości, obyczaje, aspiracje i obawy. Radwański sugestywnie porównuje akceptowane przez określoną społeczność symbole do kolektywnej biografii. Są wyrazem przeszłości, teraźniejszości i przyszłości w historycznym rozwoju wspólnot, odzwierciedlają i wspomagają zachodzące w tych wspólnotach zmiany. Symbole w pewnym sensie legitymizują określoną społeczność, pozwalają określić, czy dane społeczeństwo postrzega siebie jako będące w fazie rozwojowej czy schyłkowej, jako bardziej nowoczesne czy bardziej tradycyjne, religijne czy świeckie, dynamiczne czy skamieniałe, optymistyczne czy pesymistyczne, zdezorientowane czy zorganizowane²⁷.

Obrzędowość publiczną buduje się w oparciu o ukształtowaną przez tradycję i historię symbolikę, zarówno materialną, jak i duchową. Symbole narodowe, państwowe, społeczności lokalnych czy najprzeróżniejszych korporacji, to symbole, które wizualnie i werbalnie, ale również w postaci duchowej, prezentują wartości i ciągłość historii narodów, państw, regionów czy instytucji. Pod tymi symbolami gromadzą się członkowie społeczności z okazji wyjątkowych chwil, świąt i innych uroczystości.

W okresie średniowiecza i epoki nowożytnej wykształtowała się polska symbolika narodowa, państwowa i lokalna, następnie uzupełniona o wartości materialne i duchowe wyniesione z czasów najnowszych. Stanowi ona swoisty kanon symboli stosowanych podczas obrządku publicznego. Przejętą tradycję praktykuje się we współczesnym protokole urzędniczym i podczas uroczystości świeckich.

W przeszłości wykształciły się święta narodowe i państwowe. Mamy szereg świąt regionalnych związanych z historią i tradycją określonych regionów kulturowych, administracyjnych, gospodarczych, zawodowych i innych. Szczególnymi symbolami narodowymi są godło, barwy i hymn narodowy. Artykuł 28 Konstytucji w ust. 2 określa, że: „barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony”²⁸. Bardziej precyzyjne określenie tych symboli znajdziemy w Ustawie o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych z 31 stycznia 1980 r.²⁹ Do kanonu symboliki wykorzystywanej podczas sprawowania obrządku publicznego należą m.in. atrybuty używane pierwotnie podczas elekcji władców, w tym koronacji królów. Rzec dotyczy nie tylko korony, miecza czy berła, ale także elementów szat

²⁷ Ibidem, s. 156.

²⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, art. 28, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

²⁹ Ustawa o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych z dnia 31 stycznia 1980 r., Dz.U. RP 2005, nr 235, poz. 2000.

koronacyjnych, jabłka, różdżki i pierścienia³⁰. Włócznia od starożytności, oprócz funkcji użytecznych w walce, była symbolem władzy i narzędziem wyobrażającym boską sprawiedliwość. Wręczenie włóczni z przymocowanym do niej proporcem było symbolicznym nadaniem władzy. Z kolei proporce należą do rodziny weksyliów (obok chorągwi, flagi, banneru, bandery, sztandaru i proporczyka). Początkowo były używane przez władców, a od XII w. stały się również znakami rozpoznawczymi miast, cechów i formacji paramilitarnych, m.in. straży miejskich³¹. Mamy także symbolikę wyniesioną z historii i tradycji korporacji, że wymienię tu dla przykładu cechy rzemieślnicze czy szkolnictwo akademickie. Istotnym elementem wzmocnienia oddziaływania obrządku publicznego jest włączenie do jej przebiegu elementów ceremoniału kościelnego lub połączenie jej z ceremonią religijną.

Insygnia i symbole administracji rządowej i samorządowej podlegają szczególnej ochronie wynikającej z dziedzictwa kulturowego, uznawanego systemu wartości i uregulowań prawnych. Otaczanie tych symboli czcią i szacunkiem jest prawem i obowiązkiem każdego obywatela. Kanon symboli narodowych i państwowych, ale także społeczności lokalnych i korporacji jest podobny. W administracji samorządowej szczególna rola przypada szeregu symbolom w postaci³²: herbu, flagi, sztandaru, chorągwi, laski, łańcucha, pieczęci urzędowej, pieczęci uroczystej i medalu pamiątkowego.

Przyjmuje się, że herb wywodzi się ze znaku rozpoznawczo-bojowego, genezą sięga symboliki heroicznej i znaków własnościowych. Początkowo pełnił funkcję wyróżnika przywódcy (wodza, władcy), później także przedstawicieli stanu rycerskiego, szlacheckiego, również rodziny, rodu, różnego rodzaju korporacji w postaci organizacji kościelnej, mieszczańskiej, cechu rzemieślniczego, także miasta, jednostki podziału terytorialnego lub państwa. Herb miejski jest charakterystycznym znakiem miejskiej wspólnoty samorządowej, skonstruowanym na wzór znaku terytorialnego, według określonych zasad heraldycznych. Herby miast mogą być również herbami gmin i innych jednostek terytorialnych.

Herby miejskie zaczęły kształtować się wraz z prawem miejskim w II połowie XIII w. Ich wizerunki umieszczano, początkowo bez tarcz herbowych, na pieczęciach miejskich, dopiero później stopniowo niektóre z nich stawały się prawdziwymi, w pełni ukształtowanymi herbami. O wyborze herbu decydował zazwyczaj wójt lub rada miasta, sporadycznie robił to król. Często zdarzało się w przypadku miast prywat-

³⁰ W. Maisel, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa 1982, s. 198–225.

³¹ A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003, s. 5–6.

³² Proponuję symbolikę współczesnej administracji samorządowej prześledzić przez pryzmat inicjatyw i działań samorządu województwa lubelskiego, które znalazły swój wyraz m.in. w następującym dokumencie: Uchwała Nr XIX/316/04 Sejmiku Województwa Lubelskiego w sprawie ustanowienia insygniów i symboli samorządowych Województwa Lubelskiego, zasad używania i stosowania z dnia 14 czerwca 2004 r., patrz: http://www.lubelskie.pl/um/insygnia_uchwala.php, odczyt z dn. 12.11.2012.

nych, że wraz ze zmianą właściciela, zmieniało się również godło herbowe takiego miasta³³.

Po upadku Rzeczypospolitej zaborcy usuwali herby, zastępując je godłem państwa zaborczego. W okresie międzywojennym herbami miejskimi zajęło się Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wraz z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Do 1939 roku zatwierdzono 104 herby miast. Po II wojnie światowej herbami nikt się prawnie nie zajmował. Dopiero w 1978 r. uchwalono ustawę o odznakach i mundurach, która zezwalała na ustanawianie herbów miejskich i wojewódzkich. W Polsce herby miast mogą być tworzone zgodnie z ustawą z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach³⁴, a sposoby jego wykorzystania zastrzegają odpowiednie statuty. Ustawa o samorządzie terytorialnym z 1990 r.³⁵ zezwoliła także gminom na ustalenie herbu. Zabrakło w niej jednak jakichkolwiek przepisów wykonawczych, dlatego w heraldyce terytorialnej panuje pewna dowolność.

Flaga województwa, powiatu, gminy lub miasta, jest, obok herbu, najważniejszym znakiem i symbolem heraldycznym, stanowiącym własność całej społeczności. Może być używana (wywieszana) łącznie z flagą narodową lub samodzielnie przez wszystkich mieszkańców danej jednostki samorządowej z okazji świąt narodowych lub lokalnych bez potrzeby uzyskiwania zezwolenia, ale z należnym jej poszanowaniem. Flaga jako barwny symbol wyróżniający daną jednostkę samorządu spośród innych jej podobnych, umieszczana (wywieszana) jest w dni powszednie przy lub na budynkach władz samorządowych. Natomiast z okazji świąt państwowych, lub regionalnych, rocznic oraz innych uroczystości, w miejscach publicznych określonych przez władze samorządowe.

Sztandar to materialny symbol samorządu pochodzącego z demokratycznego wyboru. Może być eksponowany i prezentowany podczas sesji i sesji uroczystych instytucji samorządowych oraz uroczystości odbywających się poza salą obrad tych instytucji z okazji świąt państwowych i lokalnych, a także innych ważnych wydarzeń, w zespole innych sztandarów tej lub podobnej rangi.

Chorągiew jest eksponowana w miejscu stałego urzędowania marszałka województwa, starosty powiatowego, prezydenta miasta lub burmistrza, w miejscu odbywania uroczystości, w których uczestniczą, w miejscu oficjalnych spotkań, podczas których występują także chorągwie odpowiedniego szczebla (np. marszałków województw, starostw powiatowych, prezydentów miast, burmistrzów lub ich odpowiedników z zagranicy), podczas ich spotkań marszałka województwa, starosty powiatowe-

³³ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Herb>, odczyt z dn. 22.12.2012.

³⁴ Ustawa o odznakach i mundurach z dnia 21 grudnia 1978 r., Dz.U. RP 1978, nr 31, poz. 130, z późn. zm.

³⁵ Ustawa o samorządzie terytorialnym z dnia 8 marca 1990 r., Dz.U. RP 1990, nr 16, poz. 95, z późn. zm.

go, prezydenta miasta lub burmistrza z przedstawicielami dyplomatycznymi innych państw, Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej oraz członkami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, także przy parafowaniu lub podpisywaniu umów i porozumień o międzynarodowej współpracy regionalnej i innych.

Laska przewodniczącego sejmiku wojewódzkiego, przewodniczącego rady powiatu lub gminy, stanowi materialny atrybut władzy i jest podkreśleniem funkcji pełnionej przez osobę sprawującą tę godność. Służy do otwierania i zamykania obrad przez przewodniczącego lub upoważnionego zastępcę. Stosownie do staropolskiego zwyczaju, przewodniczący może również uderzać laską o ziemię dla zaprowadzenia ładu i porządku na sali obrad.

Łańcuch marszałka województwa, starosty powiatowego, prezydenta miasta lub burmistrza, podobnie jak laska, jest materialnym atrybutem władzy i podkreśleniem funkcji pełnionej przez osobę sprawującą tę godność. Łańcuch używany jest podczas: sesji, uroczystości z okazji świąt państwowych lub uroczystości samorządowych i innych oficjalnych okazji (np. uroczystego otwarcia roku akademickiego, zjazdu, konferencji itp.), oficjalnych wizyt delegacji państwowych lub samorządowych krajowych i zagranicznych, oficjalnych konferencji, narad i spotkań wojewódzkich władz samorządowych w kraju, podczas innych szczególnie ważnych wydarzeń.

Pieczęć urzędowa instytucji samorządowej, pośrodku której zazwyczaj umieszczony jest wizerunek herbu, służy do pieczętowania czynności wynikających z zadań własnych samorządu. Odcisk pieczęci z herbem nie może być umieszczany na dokumentach urzędowych w sprawach z zakresu administracji rządowej. Zasady używania i przechowywania pieczęci urzędowej regulują stosowne ustawy.

Pieczęć uroczysta stanowi symbol władz samorządowych. Służy do stwierdzania solennych czynności, nieposiadających charakteru urzędowego. Pieczęć uroczysta używana jest do pieczętowania aktów najwyższej rangi i o najwyższym znaczeniu dla danej jednostki samorządowej.

Medal pamiątkowy jest wyróżnieniem okolicznościowym dla tych, którzy przyczynili się do rozwoju danej jednostki samorządowej. Medale wręczone mogą być z okazji upamiętnienia rocznic i świąt państwowych, lokalnych lub innych wydarzeń.

Wśród wymienionych wyżej dziewięciu symboli, uwagę zwracają trzy pozornie o jednakowym lub podobnym znaczeniu, rzecz dotyczy chorągwi, flagi i sztandaru. Chorągiew pojawiła się w XIII w. jako znak bojowy. Treści ideowe chorągwi i związane z nią ceremonie i zwyczaje ukształtowały się znacznie wcześniej. Miała znaczenie niewiele mniejsze od relikwii, a jej w znacznym stopniu sakralny charakter podkreślano umieszczając na płacie wizerunek boga, później świętych lub ich atrybutów, a współcześnie dewiz w rodzaju „Bóg, Honor, Ojczyzna” itp. Z czasem znaczenie chorągwi przeniesiono na sztandary. Jedynie w wojsku termin chorągiew przetrwał do

połowy XX w. Obecnie tym mianem określamy jedynie chorągwie kościelne i ziemskie flagi heraldyczne, będące odwzorowaniem herbu na płacie³⁶.

Chorągiew zastąpił sztandar. Sztandar charakteryzuje się tym, że istnieje tylko w jednym egzemplarzu. Początkowo był znakiem wojskowym, obecnie również rady samorządu, szkoły, stowarzyszenia, korporacji itp. Składa się z dwustronnego płata i drzewca z głowicą.

Natomiast od końca XIX w., wśród weksyliów używanych na lądzie rozpowszechniła się flaga (od spolszczenia niemieckiego *die Flagge*). Każde państwo i niemal każde terytorium ma flagę będącą jego znakiem rozpoznawczym. W wielu państwach istnieją flagi narodowe i urzędowe. Ta pierwsza z herbem państwowym jest również flagą urzędową. W większości państw używane są także flagi regionalne – prowincji, stanów, w naszym przypadku województw, które są w pewnym sensie odpowiednikiem dawnych ziem prowincjonalnych oraz flagi lokalne – powiatów, gmin i miast. Flagi posiadają również korporacje: policja, straż pożarna, organizacje społeczne i polityczne, uczelnie, firmy i przedsiębiorstwa, kluby sportowe itp.³⁷

Oprócz przedstawionych wyżej głównych symboli, których rola w obrzędowości publicznej jest szczególna, urzędy i instytucje publiczne wykorzystują także inne znaki i formy symboliczne. Zaliczyć do nich możemy m.in.:

- banner, czyli wieszaną pionowo odmianę flagi;
- chorągiewkę, jako miniaturę flagi (często z odmiennego niż flaga materiału, np. papier, plastik);
- chorągiewkę samochodową, znak głowy państwa, dostojników państwowych i samorządowych, umieszczaną na pręcie zamocowanym do nadwozia samochodu;
- flagę stolikową, w postaci niedużych rozmiarów weksylium (często w formie banneru), umocowaną do pręta z podstawką;
- proporczyk, najczęściej trójkątny lub z jaskółczym ogonem, np. klubu sportowego;
- szarfę, czyli wstęgę o barwach herbu, wiązaną na drzewcu pod głowicą sztandaru;
- kokardę, okrągłą oznakę wykonaną z materiału marszczonego ku środkowi. Jej barwy pochodzą od herbu i są ułożone koncentrycznie od środka do brzegu;
- fartuch, czyli weksylium zawieszane na boku bębna lub werbla w orkiestrach;
- płomień, małe weksylium mocowane na trąbce sygnałowej.

Podczas obrzędów publicznych, owe symbole uzupełniane są o inne o charakterze materialnym. W przypadku uroczystości organizowanych przez samorząd, będą to

³⁶ A. Znamierowski, op.cit., s. 41–45.

³⁷ Ibidem.

rzeczy odwołujące się do historii regionu, terytorium, jego specyfiki, np. tradycji górniczych, rolniczych, rybołówstwa; także nawiązujące do miejscowego obrzędu ludowego, np. tradycji góralskiej, kurpiowskiej i innej.

Jednym z podstawowych pytań związanych z przedstawionym tu problemem jest pytanie o trwałość symboli, o ich miejsce w świadomości społecznej, w kulturze politycznej danej społeczności. Szukając odpowiedzi posłużmy się najpierw wynikami badania przeprowadzonego przez Ośrodek Badania Opinii Publicznej na jesieni 1999 r., a dotyczących świąt państwowych i narodowych w świadomości społecznej (w zasadzie poświęconego Narodowemu Świętu Niepodległości)³⁸. Niestety już sam tytuł badania: *Święto Niepodległości i inne święta państwowe w świadomości społecznej*³⁹ świadczy o pewnej „nieświadomości” przeprowadzających sondaż. Sugeruje bowiem, że 11 listopada jest świętem państwowym, że święta tego typu występują u nas w liczbie mnogiej⁴⁰. Ten brak świadomości potwierdza sformułowanie podstawowego pytania w sondażu, które brzmiało: *W Polsce są obchodzone uroczystości rocznice różnych wydarzeń. Porozmawiajmy o świętach narodowych. Które z następujących dni są w Polsce aktualnie obchodzone jako święta państwowe?* Następnie podane jest szereg dat⁴¹. Niemniej jednak wyniki badania są dosyć interesujące.

Otóż dla większości Polaków święta państwowe to rocznica uchwalenia Konstytucji 3 maja (92% wskazań) i rocznica odzyskania niepodległości w 1918 r. (89%). Zdaniem znacznej grupy osób również inne święta są świętami państwowymi. I tak ponad połowa społeczeństwa (53%) wskazuje, że oficjalnym świętem państwowym jest 1 maja, 38% wskazuje 15 sierpnia, ponad ¼ społeczeństwa (29%) przypuszcza, że 1 września, a bez mała 1/5 (18%) uważa w dalszym ciągu 22 lipca za święto państwowe. W świadomości Polaków największe znaczenie mają święta 3 maja (dla 31% Polaków) i 11 listopada (dla 30%). Trzecim w kolejności wskazywanym jest święto 15 sierpnia (ma największe znaczenie dla 9% Polaków).

Zdecydowana większość społeczeństwa wie, jakich wydarzeń dotyczy rocznica obchodzona 11 listopada (wie 80%). Ponadto większość wie, która jest to rocznica (54%), a także, z jakimi postaciami związane jest to święto. Spośród osób, które wiedzą, jaką rocznicę obchodzimy 11 listopada, 54% wymienia Józefa Piłsudskiego jako postać, która w największym stopniu zasłużyła się w tej sprawie. Znacznie rzadziej

³⁸ W dniach 16–18 października 1999 r. Ośrodek Badania Opinii Społecznej przeprowadził na reprezentatywnej losowej próbie mieszkańców Polski powyżej 15 roku życia. Zrealizowano 1048 wywiadów. Maksymalny błąd statystyczny wynosi +/-3% przy wiarygodności oszacowania równej 95%.

³⁹ Święto Niepodległości i inne święta państwowe w świadomości społecznej, Sondaż OBOP z dnia 1999-10-18, nr K.151/99, <http://www.tns-global.pl/archive-report/id/518>, odczyt z dn. 22.12.2012.

⁴⁰ Póki co mamy jedno święto państwowe (1 maja) i dwa narodowe (3 maja i 15 sierpnia). Dla przypomnienia 2 maja jest Dniem Flagi Państwowej, a nie świętem państwowym.

⁴¹ Święto Niepodległości i inne święta państwowe w świadomości społecznej, Sondaż OBOP z dnia 1999-10-18, nr K.151/99, <http://www.tns-global.pl/archive-report/id/518>, odczyt z dn. 20.03.2013.

wymieniane są inne postacie: Ignacy Paderewski (5%), Roman Dmowski (2%) i Józef Haller (1%). Żadnej postaci nie potrafiło wymienić 44% badanych⁴².

Wyniki nawet tak niefortunnie sformułowanej ankiety świadczą, że znajomość najważniejszych świąt obchodzonych w naszym kraju jest w społeczeństwie dosyć wysoka. Z kolei stosunkowo niska jest umiejętność rozróżniania świąt państwowych, narodowych, kościelnych i innych.

Natomiast panuje powszechne przekonanie o szczególnym stosunku Polaków do barw oraz symboli narodowych i państwowych. Wizerunek Orła Białego, łopot biało-czerwonej flagi, czy dźwięki hymnu narodowego, są w stanie wyzwolić w ludziach najwyższe emocje. W Polsce obowiązują stosowne regulacje prawne, a podstawowym aktem w tej dziedzinie jest nowelizowana ustawa o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej⁴³. Obowiązek respektowania zapisów ustawy dotyczy wszystkich Polaków, lecz jest rzeczą oczywistą, że szczególną troskę powinny przejawiać organy administracji państwowej. Czy w istocie wywiązują się należycie z tych obowiązków? Aby odpowiedzieć na to pytanie, prezes Najwyższej Izby Kontroli zarządził przeprowadzenie kontroli „Używanie symboli państwowych przez organy administracji publicznej”. Jej celem było dokonanie oceny używania symboli państwowych RP przez administrację publiczną oraz poznanie stanu wiedzy i świadomości społecznej w tej dziedzinie⁴⁴. Kontrolę przeprowadzono od 11 listopada 2004 r. do 6 stycznia 2005 r. w 13 jednostkach administracji publicznej, w tym w 5 ministerstwach, 2 urzędach wojewódzkich, 2 urzędach miasta i gminy, 2 urzędach gminy oraz w Komendzie Głównej Policji i Granicznej Placówce Kontroli Straży Granicznej w Terespolu. Objęto nią okres od stycznia 2003 r. do grudnia 2004 r.

Kontrola wykazała, że mimo określonych norm w zakresie symboliki państwowej, w praktyce administracji panuje w tym względzie wielka dowolność. Na budynkach rządowych można spotkać różnego rodzaju „metaloplastyczne wariacje na temat orła – bez tarczy herbowej, bądź też straszące «artystycznie» przetworzone ptaszydła”⁴⁵. Co prawda przepisy dotyczące umieszczania godła w pomieszczeniach wewnętrznych nie są jednoznaczne, ale nie jest dopuszczalne, aby wieszane były na ścianach kilimy tkane bez oglądania się na ustawową poprawność, czy też najprzeróżniejsze popisy drzeworytnicze. Wyniki kontroli wskazały, że często wywieszają się flagi o najprzeróżniejszych odcieniach czerwieni.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ustawa o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych z dnia 31 stycznia 1980 r., Dz.U. RP 2005, nr 235, poz. 2000.

⁴⁴ NIK, Departament Strategii Kontrolnej, *Informacja o wynikach kontroli używania symboli państwowych przez organy administracji publicznej*, Warszawa 2005, s. 9.

⁴⁵ Cyt. za: *Informacja o wynikach kontroli używania symboli państwowych przez organy administracji publicznej*, http://bip.nik.gov.pl/pl/bip/wyniki_kontroli_wstep/inform2005/2005076/, odczyt z dn. 12.11.2012.

Spośród 13 jednostek administracji rządowej i samorządowej, skontrolowanych przez NIK, negatywną ocenę dotyczącą używania godła sformułowano wobec 8 jednostek, a używania flagi w odniesieniu do 11 z nich. W grupie urzędów centralnych godła brakowało najczęściej w pomieszczeniach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Zarówno w MSWiA, jak i MSZ ponad połowa egzemplarzy godła była nieprawidłowa, np. bez tarczy herbowej, a ich kolorystyka była niewłaściwa⁴⁶.

Odpowiedź na pytanie o trwałość symboli w społeczeństwie w dużej mierze przynosi nam konkluzja z kontroli NIK. Otóż w raporcie izby czytamy, że „NIK negatywnie ocenia sposób używania symboli państwowych przez organa administracji publicznej”⁴⁷. Jedną z najniższych ocen z kontroli otrzymało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, a więc instytucja odpowiedzialna za całokształt obrzędowości publicznej w administracji państwowej i w dużej mierze za jej przestrzeganie w korporacjach i innych instytucjach. Dodać w tym miejscu warto, że przy ministrze spraw wewnętrznych i administracji działa Komisja Heraldyczna, która jest organem opiniodawczo-doradczym ministra właśnie w zakresie spraw związanych z symboliką heraldyczno-weksylologiczną. Zatem, jak może ona opiniować i doradzać w tych sprawach niższym szczeblom administracji, skoro w macierzystym ministerstwie, przy którym działa stan w tym zakresie jest najgorszy? Wracając jednak do sprawy zasadniczej, wydaje się, że przyczyna złej oceny funkcjonowania symboli w administracji leży przede wszystkim w braku wysoko kwalifikowanej kadry w korpusie urzędników administracji publicznej, przy czym znacznie lepiej sprawy te wyglądają w administracji samorządowej, zwłaszcza na szczeblu miasta i gminy.

Reasumując, należy podkreślić, że stan świadomości społecznej w zakresie symboliki narodowej, państwowej i lokalnej, zarówno tej materialnej, jak i funkcjonującej w sferze duchowej nie jest najgorszy. Zwłaszcza, jeśli weźmiemy pod uwagę skomplikowaną historię naszego kraju, szczególnie w ostatnich 200 latach. Jednym z elementów umacniania owej świadomości, utrwalania symboli powinny być inicjatywy urzędów i instytucji publicznych związane z odwoływaniem do przeszłości we wszelkiego rodzaju obrzędach publicznych. Jest to wyzwanie dla elit kulturalno-oświatowych i politycznych, które zazwyczaj w wyniku interakcji generują symbole, a następnie przekazują je reszcie społeczeństwa poprzez procesy społeczne, takie jak polityka, kultura czy edukacja.

Z jednej strony komunikowanie symboli w czasach współczesnych zachodzi o wiele bardziej intensywnie niż dawniej, głównie dzięki roli środków masowego przekazu i technologii łączności, takich jak Internet. Z kolei, z drugiej strony możemy zaobser-

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ NIK, Departament Strategii Kontrolnej, s. 10.

wować zjawisko niedostatku pozytywnych symboli, odzwierciedlających transformację po 1989 r. Sądzić należy, że aby zakorzenieć się w świadomości społecznej, znaleźć swoje miejsce w kulturze politycznej określonej społeczności, symbol powinien spełniać pewne zasadnicze kryteria. Przede wszystkim musi być zakorzeniony w powszechnie akceptowanych wartościach, normach i wspólnym doświadczeniu społeczności czy społeczeństwa, które reprezentuje. Symbole nieautentyczne, narzucone – jak chociażby symboliczna IV RP – albo szybko upadają, albo przekształcają się w symbole satyryczne.

Próbie odpowiedzi na pytanie o słabość procesu powstawania i społecznej akceptacji nowych symboli nie tylko w obrzędowości szczebla samorządowego podjął Witold Radwański. Twierdzi on, że przyczynę stanowi pięć głównych czynników w postaci: braku historycznej ciągłości, braku zaufania, braku pewności siebie, braku właściwego sposobu myślenia o symbolach w ogóle i wreszcie fascynacja zachodnią kulturą⁴⁸. W zasadzie nie sposób nie zgodzić się z cytowanym autorem, zwłaszcza że trudno dostrzec w naszej obrzędowości, w naszej kulturze politycznej szczebla samorządowego nieliczne silne, popularne i społecznie akceptowane symbole, które odzwierciedlałyby i podkreślały nowoczesną tożsamość naszych gmin, powiatów i województw. Łącząc szacunek dla tradycyjnych symboli narodowych i regionalnych, lokalne społeczności nie mniej potrzebują symboliki i obrzędowości na miarę nowoczesnych wartości i aspiracji polityczno-kulturalnych.

⁴⁸ W. Radwański, *op.cit.*, s. 160–162.